

Quarterly Journal of Village and Space Sustainable Development

Spring 2023, Vol.4, No.1, Serial Number 13, pp 1-20

doi 10.22077/vssd.2023.5641.1132

Analysis of Key Forces Affecting the Supervision of Dehyar's on Rural Construction with a Futures Study Approach (Case Study: Tuyserkan County)

Aliakbar Anabestani*¹, Ehsan Takallou²

1. Professor in department of human geography and spatial planning, faculty of earth sciences, shahid Beheshti University, Tehran, Iran
2. M.A, department of human geography and spatian planning, faculty of earth sciences, shahid Beheshti University, Tehran, Iran

*Corresponding author, Email: a_anabestani@sbu.ac.ir

Keywords:

Rural Municipalities, Rural Construction, Futures Studies, Tuyserkan County

Abstract

The role of rural mayors, as village managers, in rural construction and physical development is one of the most important issues that may cause irreparable damage to rural plans if it is ignored. Therefore, paying attention to rural municipalities and their role in achieving the physical goals of rural areas is of great importance. This study tried to play a role in rural development by identifying the key drivers affecting the supervision of rural mayors over rural construction. The research is an applied, descriptive-analytical one. The statistical population of the study was the villages having 5th and 6th class rural municipalities in Tuyserkan County, which amounted to 16 villages. In order to identify the key drivers affecting the supervision of rural mayors over rural construction in future (the next ten years), 25 questionnaires were completed by experts of Governor's Office, experts District Governor's Office, and Housing Foundation as well as rural mayors and analyzed using MICMAC cross-impact matrix. The results showed that due to the high score of direct and indirect effect, 13 factors, classified under 6 main groups, were identified as key drivers influencing the supervision of rural mayors over rural construction over 2031 horizon in Tuyserkan County. The most important factors included observance of public rights in construction, observance of energy efficiency and infrastructure, attention to specialization and architecture in construction, and attention to the process of obtaining construction permit. In order to improve the supervision of rural mayors over rural construction, the following activities are suggested: providing information about construction laws, training rural mayors, implementing appropriate laws, and asking local experts to help rural mayors.

Received:

11/Sep/2022

Revised:

06/Nov/2022

Accepted:

04/Feb/2022

How to cite this article:

Anabestani A., Takallou E. (2023). Analysis of Key Forces Affecting the Supervision of Dehyar's on Rural Construction with a Futures Study Approach (Case Study: Tuyserkan). *Village and Space Sustainable Development*, 4(1), 1- 20. 10.22077/vssd.2023.5641.1132

فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا

دوره چهارم، شماره یکم، پیاپی ۱۳، بهار ۱۴۰۲، صفحات ۱-۲۰

10.22077/vssd.2023.5641.1132

تحلیل پیشران‌های کلیدی اثرگذار بر نظارت دهیاران بر ساخت‌وساز روستایی با رویکرد آینده‌پژوهی (مورد مطالعه: شهرستان تویسرکان)

علی اکبر عنابستانی*^۱، احسان تکلو^۲

۱. استاد گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

۲. کارشناسی ارشد گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

* نویسنده مسئول، ایمیل: a_anabestani@sbu.ac.ir

چکیده:

نقش دهیاران به‌عنوان مدیران روستا در چگونگی ساخت‌وسازهای روستایی و توسعه کالبدی، از مهم‌ترین مسائلی است که نادیده گرفتن آن، می‌تواند آسیب‌های جبران‌ناپذیری به برنامه‌های روستایی وارد کند. در این میان توجه به دهیاری‌ها در محیط روستایی و نقش آن‌ها در تحقق اهداف کالبدی روستایی اهمیت فراوانی می‌یابد. بنابراین در این پژوهش سعی شده است تا با شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی، در جهت ایجاد توسعه روستایی نقش داشته باشد. تحقیق کاربردی و روش بررسی آن توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری پژوهش حاضر روستاهای دارای دهیاری درجه ۵ و ۶ شهرستان تویسرکان بوده است که تعداد آن‌ها به ۱۶ روستا رسید. به جهت شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی در آینده (ده سال آتی) تعداد ۲۵ پرسشنامه به‌وسیله کارشناسان فرمانداری، بخشداری، بنیاد مسکن و دهیاران تکمیل گردید که با استفاده از ماتریس اثرات متقاطع میک مورد بررسی قرار گرفت. نتایج به‌دست‌آمده نشان داد با توجه به امتیاز بالای اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم، عوامل ۱۳ گانه در ۶ گروه اصلی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی در افق ۱۴۱۰ در شهرستان تویسرکان شناسایی شدند که عواملی از قبیل رعایت حقوق عمومی توسط مالکان در هنگام ساخت‌وساز، رعایت بازده انرژی و زیرساخت‌ها، توجه به تخصص و معماری در ساخت بنا و توجه به فرآیند صدور مجوز ساخت از مهم‌ترین عوامل به‌شمار می‌رود. برای بهبود وضعیت نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی می‌توان به اقداماتی مانند اطلاع‌رسانی در زمینه قوانین مربوط به ساخت‌وساز، آموزش دهیاران، اجرای متناسب قوانین، مشاوره دهیاران از خبرگان محلی و غیره اشاره نمود.

واژگان کلیدی:

دهیاری‌ها، ساخت‌وساز روستایی، آینده‌پژوهی، شهرستان تویسرکان.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۰۶/۲۰

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۱/۰۸/۱۵

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۱۱/۱۵

۱- مقدمه

آنچه امروز اهمیتی روزافزون می‌یابد، این واقعیت است که نه تنها جوامع به‌طور کلی، بلکه جماعت‌های روستایی نیز در حال پیچیده‌تر شدن روزافزون هستند. این‌گونه پیچیدگی در تنوع‌پذیری الگوهای فعالیت و جابجایی افراد، خانوارها و نهادها و به‌طور کلی در حجم روزافزون جریان اطلاعات، سرمایه، نوآوری و... به‌خوبی قابل‌درک است (سعیدی، ۱۳۸۹، ۴). در رویکرد توسعه پایدار برنامه‌ریزی نیازمند ارائه تصویری چندبعدی از فضای مورد مطالعه است. پیوند ابعاد پایداری به‌ویژه پایداری اجتماعی، نهادی، اقتصادی و محیطی مسئله‌ای بسیار مهم در برنامه‌ریزی توسعه پایدار مناطق روستایی است (Morrison et al, 2019, 106). اصولاً بهبود کالبد سکونتگاه‌های روستایی بستر و زمینه‌های توسعه پایدار مناطق روستایی فرایندی جامع و چندبعدی است که از این ابعاد می‌توان به بعد فیزیکی و کالبدی سکونتگاه‌های روستایی اشاره کرد (اکبریان رونیزی، ۱۳۹۲، ۵). مسکن مقوله‌ای است که تمام افراد جامعه بدون در نظر گرفتن نژاد، جنسیت، طبقه اجتماعی و سوابق اخلاقی باید به آن دسترسی داشته باشند و باید وسیله‌ای مؤثر برای دسترسی یکسان به سایر خدمات، موقعیت‌ها و امنیت و آسایش تمام افراد باشد (پورمحمدی، ۱۳۹۳، ۲۵). در ارتباط با توسعه روستاها باید به این موضوع لازم را برای توسعه فراهم می‌آورد (Walker et al, 2019, 2). بنابراین مدیریت و نظارت بر ساماندهی کالبدی نخستین گام به‌منظور ارتقای عملکرد سکونتگاه‌ها است (رضوانی، ۱۳۸۳: ۸۵). در این راستا نظارت دهیاران به‌عنوان مدیران روستا، نقش بسیار مهمی در تحول، هدایت و پایداری کالبدی سکونتگاه‌های روستایی دارد و برنامه‌ریزی توسعه کالبدی و ساخت‌وسازها در این مناطق از اهمیت بالایی برخوردار است (چراغی و همکاران، ۱۳۹۴، ۴). با توجه به مسائل و مشکلات ذکرشده، نقش دهیاران به‌عنوان مدیران روستا در چگونگی ساخت‌وسازهای روستایی و توسعه کالبدی، از مهم‌ترین مسائلی است که نادیده گرفتن آن، می‌تواند آسیب‌های جبران‌ناپذیری به برنامه‌های روستایی وارد کند. در این میان توجه به دهیاری‌ها در محیط روستایی و نقش آن‌ها در تحقق اهداف کالبدی روستایی اهمیت فراوانی می‌یابد (استعلاجی، ۱۳۹۱، ۲۴۲).

آینده‌پژوهی گستره وسیعی از رویکردهایی است که باعث بهبود فرآیند تصمیم‌گیری می‌شوند، رویکردهایی که تفکر درباره آینده بلندمدت را به همراه دارند (خیرگو و شکری، ۱۳۹۰، ۱۰۰). ظهور آینده‌نگاری بر اثر تحولات ایجادشده در سه حوزه برنامه‌ریزی راهبردی، آینده‌پژوهی و توسعه سیاست، راهکاری جدید در جهت رفع نیاز سازمان‌ها برای دستیابی به ابزارهای مدیریتی مؤثرتر برای ارتقای دانش درون‌سازمانی و فرای مرزهای سازمانی محسوب می‌شود. اندیشیدن درباره آینده، مقوله‌ای تازه نیست؛ این مقوله پدیده‌ای جهان‌شمول است که می‌توان ریشه آن را در دوران پیش‌ازتاریخ بشر نیز جست‌وجو کرد. در تمامی جوامع شناخته شده بشری، مردم در مورد زمان و آینده تصوراتی دارند. این برداشتها، گرچه گوناگون به نظر می‌رسند، تأکید متفاوتی بر گذشته و آینده دارند و از حیث پرداختن به جزئیات در سطوح مختلفی قرار می‌گیرند؛ اما وجود چنین تصوراتی در تمامی جوامع بشری، واقعیتی انکارناپذیر است (Bell, 2003, 10). مشکل اصلی در حوزه نظارت بر ساخت‌وسازهای روستایی، عدم شناخت کافی دهیاران از ظرفیت‌ها و توانمندی‌هایی موجود در روستاها و نهادهای اجرایی است، بنابراین، با استفاده از روش‌های آینده‌پژوهی تلاش می‌شود تا عوامل کلیدی پیش‌برنده سایر عوامل در زمینه افزایش نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی شناسایی شده و زمینه تحقیق ایجاد فضایی آرام، پایدار و مطلوب برای سکونتگاه‌های روستایی فراهم شود.

روستاهای هدف در تحقیق حاضر روستاهایی با درجه‌بندی ۵ و ۶ به تعداد ۱۶ روستا در شهرستان توپسرکان است، که از این تعداد ۱۵ روستا درجه ۵ و ۱ روستا درجه ۶ است که با جمعیتی بالغ بر ۱۹۵۹۸ نفر در قالب ۶۵۸۰ خانوار ۴۳/۱ درصد جمعیت روستایی شهرستان را شامل می‌گردد. علت انتخاب روستاهای با درجه دهیاری ۵ و ۶، عمدتاً گستردگی بافت فیزیکی و جمعیت بالاتر آن‌هاست که خروجی و نتیجه آن وجود ساخت‌وسازهای متعدد در روستا و لزوم نظارت

دهیار بر آن‌ها خواهد بود. بنابراین، در تحقیق حاضر سعی بر این است تا با شناسایی پیشران‌های مؤثر بر نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی به جهت صرفه‌جویی در منابع و امکانات و عدم اتلاف آن‌ها در آینده گام برداشت.

۲- بنیان نظریه‌ای

روستا به‌عنوان یا واحد جغرافیایی، اجتماعی، اقتصادی با طیف وسیعی از مسائل مواجه بوده و اداره امور هر یک از آن‌ها نظام مدیریتی خاصی را نیاز داشته است (کلانتری، ۱۳۹۰، ۱۵). مدیریت روستایی عبارت است از برنامه‌ریزی برای روستا، سازمان‌دهی اقدام توسعه‌ای و هماهنگی و نظارت بر اقدامات انجام‌شده (دربان آستانه، ۱۳۸۴، ۱۴). به‌عبارت‌دیگر مدیریت روستایی تلفیق و تنظیم عوامل مختلف طبیعی، انسانی، اقتصادی و... در جامعه روستایی است (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۶، ۹۳). هدف مدیریت روستایی بیش از هر چیز برطرف کردن نیازهای اولیه روستاییان است و چون نیازهای روستاییان برحسب محیطی که از آن تأثیر می‌پذیرند متفاوت است الگوی مدیریتی ثابتی برای تمام روستاها قابل تصور نیست، در نتیجه نقش هر یک از سه نهاد دولت، بازار و مردم در مدیریت روستایی با توجه به سطح توسعه جامعه روستایی متفاوت خواهد بود (افراخته، ۱۳۸۸، ۳۵).

مدیریت روستایی دارای سه بعد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی است. که طی آن کارآیی، عرضه کالا و خدمات موردنیاز افزایش می‌یابد و در نتیجه سطح زندگی و رفاه عمومی ترقی پیدا می‌کند. در بعد اجتماعی، هدف ایجاد زمینه مناسب برای توسعه انسانی است. بعد زیست‌محیطی مدیریت روستایی کوشش برای کاهش تأثیرات مخاطرات طبیعی در زندگی انسانی را شامل می‌شود.

مدیریت روستایی در ایران را می‌توان به سه دوره تاریخی تقسیم کرد، این سه دوره عبارت‌اند از:

۱. مدیریت روستا قبل از اصلاحات ارضی
۲. مدیریت روستا پس از اصلاحات ارضی
۳. مدیریت روستا پس از پیروزی انقلاب اسلامی

نظام مدیریت روستایی ایران طی سالیان طولانی به لحاظ ساختارهای اجتماعی، تحولات و دگرگونی‌های پیچیده‌ای داشته است و خلأ مدیریت کارآمد و اصولی در روستاها در تمامی این ادوار مشکلات زیادی را برای روستاییان ایجاد نموده است. دهیاری مهم‌ترین و جدیدترین نهادی است که در عرصه مدیریت روستایی ایران شکل گرفته است و به لحاظ جایگاه هم‌تراز با نهاد شهرداری در شهرها می‌باشد و مدیریت این نهاد بر عهده شخصی به نام دهیار است. این نهاد عمومی غیردولتی به‌منظور اداره امور روستا به‌صورت خودکفا و با شخصیت حقوقی مستقل در هر روستا تأسیس گردیده است. طبق ماده واحده قانون مذکور (مصوب ۱۳۷۷/۴/۱۴) به وزارت کشور اجازه داده می‌شود به‌منظور اداره امور روستاها، سازمانی به نام دهیاری با توجه به موقعیت محل با درخواست اهالی و به‌صورت خودکفا با شخصیت حقوقی مستقل در این روستاها تأسیس نماید. این سازمان‌ها نهادی عمومی غیردولتی محسوب می‌گردند. هر دهیاری دارای درجه‌ای است که با توجه به حجم کار، درآمد، جمعیت و وسعت روستا تعیین و پس از کسب نظر از وزارت جهاد کشاورزی از طریق وزارت کشور ابلاغ می‌شود (بای، ۱۳۹۱: ۲).

دهیاری‌ها یکی از ارکان اصلی و جدانشدنی توسعه روستایی به شمار می‌رود. دهیاری‌ها باید دارای مدیریت مؤثر باشند تا بتوانند به توسعه روستایی کمک کنند. در نبود مدیریت سازمان‌دهی شده در مناطق روستایی، برنامه‌های توسعه با مشکلات بی‌شماری روبه‌رو خواهد شد (بدری، ۱۳۹۰، ۱۴۷). مدیریت روستایی در ایران نشان می‌دهد که تحولات زیادی در این زمینه صورت گرفته است و مدیریت روستایی محلی، همواره فرازوفرودهای زیادی را پشت سر گذاشته است (ایمانی و خدابخشی، ۱۳۹۷، ۶۸). انتخاب دهیار به‌عنوان مدیریت نوین روستایی را می‌توان به‌عنوان نقطه عطفی در

تاریخ مدیریت روستایی به شمار آورد. دهیاری‌ها از بدو تشکیل تاکنون با استفاده از همیاری و مشارکت مردم و کمک‌های دولتی به منظور رفع نیازمندی‌های عمومی، بهبود و نظافت محیط، حفظ و نگهداری و بهره‌برداری از زیرساخت‌ها، فضای سبز محلی، امور بهداشتی، آموزشی و فرهنگی و غیره اقدام کرده‌اند (استعلاجی، ۱۳۹۱، ۲۳۹).

متغیرهای متعددی بر عملکرد دهیاری‌ها تأثیر دارند که عبارت‌اند از: همکاری سازمان‌ها، رضایت شغلی دهیار، همکاری شوراهای اسلامی، مشارکت مردمی، میزان شرکت دهیاران در کلاس‌های آموزشی، تجهیزات و امکانات دهیاری، درآمد دهیار، موقعیت مکانی روستا، مشورت دهیار با رهبران محلی و اعضای شورا، داشتن سابقه مدیریت روستایی و انگیزه دهیار برای توسعه روستا (چوبچیان و همکاران، ۱۳۸۶، ۱۰۸).

مسکن علاوه بر فضای خانه، کل محیط سکونت را نیز در بر می‌گیرد که کیفیت آن از جنبه‌های اجتماعی، روانی و اقتصادی مورد توجه استفاده‌کنندگان است (عنابستانی، ۱۳۹۵: ۱۴). تقریباً در همه کشورهای جهان تأمین مسکن مناسب، یک از اصولی از قانون اساسی آن‌ها را تشکیل می‌دهد در همین راستا در اکثر کشورهای جهان سازمان یا وزارت خانه‌ای برای اجرای این قوانین و یا بانکی برای اعتبارات در زمینه مسکن وجود دارد (اهری و امینی، ۱۳۷۵: ۲۵). مسکن مانند غذا یک نیاز اساسی و زیستی است و حق اجتماعی هر فرد و خانواده است. در اصل ۳۱ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دسترسی به مسکن مناسب حق هر ایرانی محسوب شده است، سرپناه مناسبی که بتواند انسان را در برابر شرایط جوی مصون نگه‌داشته و به ساکنانش آرامش، سلامت و شادابی عرضه کند (عنابستانی، ۱۳۹۵: ۱۶). امروزه مسکن به‌عنوان نوعی سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد است و دارای مفهوم اقتصادی است، مسکن برخلاف برخی کالاها مصرفی مورد نیاز (که به دلیل عدم امکان نگهداری آن طی زمان طولانی، بین عرضه و تقاضا نوعی تعادل به وجود می‌آورد)، پس از تأمین نیاز ضروری و اولیه، به‌صورت پس‌انداز تبدیل به سرمایه می‌شود و حوزه بسیار وسیعی از تقاضا را می‌گشاید که تأمین آن ماهیتی متفاوت با بحث مسکن به‌عنوان سرپناه دارد (پورمحمدی، ۱۳۹۰: ۵). کارکرد اصلی مسکن علاوه بر نقش آن به‌عنوان سرپناه، فراهم آوردن شرایط مطلوب برای خانواده به‌منظور تحقق فعالیت‌های خانوادگی است. خانه نزدیک‌ترین فضای مرتبط با انسان است و انسان اولین تجارب رابطه خود با دیگران را در آن می‌آزماید. در واقع پیش‌زمینه‌ای برای ورود به اجتماع بزرگ‌تر است (عنابستانی، ۱۳۹۵: ۱۷). نداشتن مسکن باعث پیدایش پدیده‌های ناهنجار اجتماعی از قبیل خیابان خوابی، زاغه‌نشینی و معضلات حادثتری مانند تکدی‌گری می‌شود (نیازخانی، ۱۳۷۳: ۶۴۱).

کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی مکلف‌اند قبل از احداث هرگونه بنا، تأسیسات و عملیات عمرانی در محدوده و حریم روستا، از دهیاری پروانه ساخت اخذ نمایند. هرگونه ساخت‌وساز در محدوده و حریم روستا بدون پروانه ساخت، ممنوع بوده و منجر به قلع بنا خواهد شد. دهیاری مکلف است ابتدا نسبت به تذکر کتبی به متخلف مبنی بر رعایت کلیه مقررات و ضوابط ساخت‌وساز در محدوده و حریم روستا اقدام، سپس از هرگونه عملیات عمرانی و ساختمانی بدون پروانه و یا مغایر با مفاد آن جلوگیری نماید. مسئولیت فرد دهیار در زمینه نظارت بر ساخت‌وسازها در محیط روستا خیلی سنگین بوده و لازم است تا ضمن کسب آمادگی و آگاهی از مکانیزم نظارت بر فعالیت‌های ساختمانی تلاش خود را در جهت هر چه بهتر انجام شدن آن بکار بگیرد.

در بحث پیشران‌های کلیدی مؤثر بر نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی با رویکرد آینده‌پژوهی مطالعه‌ای صورت گرفته و این پژوهشی نسبتاً جدید است و همچنین در شهرستان تویسرکان نیز در این حوزه پژوهشی صورت نگرفته و لذا از لحاظ مکانی نیز جدید می‌باشد.

عنابستانی و نظری (۱۴۰۱) معتقدند که عواملی از قبیل تلاش برای تملک اراضی و استفاده از اراضی خالی در داخل محدوده بافت فیزیکی جهت توسعه و گسترش بافت روستا، تلاش برای استقرار کارگاه‌های تولیدی و واحدهای دامی و باغی، ترویج استفاده از مصالح بومی در واحدهای مسکونی و الگوهای معماری سنتی، تلاش برای بهسازی و بهبود وضعیت معابر عمومی درون روستا و افزایش و بهبود تأسیسات و فضاهای آموزشی و فرهنگی پیشران‌های کلیدی اثرگذاری مدیریت روستایی بر توسعه کالبدی سکونتگاه‌ها به شمار می‌رود. ظاهری و همکاران (۱۳۹۹) به این نتیجه رسیدند که حکمروایی مدیریت آینده‌نگر و توسعه‌گرا با بهره‌گیری از مشارکت همه ذینفعان در مسیر توسعه روستایی برنامه‌ریزی منسجم به‌منظور شناسایی ظرفیت‌های بالقوه روستایی و تشویق هر سه بخش دولتی، مردمی و خصوصی برای سرمایه‌گذاری، ارائه مهارت‌های آموزشی و ترویجی و مهارت افزایی روستاییان و تلاش برای بهبود وضعیت اقتصادی و معیشتی روستاییان از طریق فعال‌سازی ظرفیت‌های بومی و محلی هر روستا و توجه جدی به ابعاد محیطی اعم از بستر طبیعی و انسانی امکان‌پذیر است. صادقلو و همکاران (۱۳۹۸) نشان دادند که با توجه به نقش عوامل مخرب تغییر کاربری اراضی پیشنهاد می‌شود که صدور مجوز تغییر کاربری اراضی کشاورزی در تمام روستاها تحت نظارت سازمان‌های دولتی و کارشناسان صاحب‌نظر انجام گیرد تا از نفوذ رانت‌خواری زمین و اثرات مخرب آن جلوگیری گردد. ریاحی و همکاران (۱۳۹۲) به این نتیجه رسیدند که از دیدگاه دهیاران تغییرات چشمگیری در روستاها در شاخص‌های کیفیت ساخت‌وساز و تثبیت و سنددار شدن املاک در روستا صورت گرفته است و در زمینه شاخص‌های اداری، انتظامی و خدمات آموزشی تغییرات اندکی مشاهده می‌شود. از دیدگاه خانوارهای ساکن در روستا در بررسی عملکرد دهیاران، بهسازی و مقاوم‌سازی مسکن و خدمات عمومی روستا مثبت و مکان‌یابی خدمات و تأسیسات منفی بوده است. روح‌اللهی (۱۳۹۱) معتقد است بین مدیریت روستایی و ساختار فضایی - کالبدی روستاها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد به طوری که وضعیت روستاها در زمینه ساختار فضایی - کالبدی بعد از تشکیل دهیاری بهبود یافته است.

فرزین (۱۳۹۴) نشان داد که تأثیرگذاری عملکرد دهیاری در روستا نسبت به شهرداری در شاخص‌های کالبدی که منجر به صدور پروانه ساختمانی و افزایش ساخت‌وساز، تغییر شکل ظاهری و در نهایت توسعه کالبدی روستا می‌گردد، بسیار بیشتر از عملکرد شهرداری بوده است اما از طرفی ضعف‌هایی در مدیریت روستایی کنونی وجود دارد که نظارت عالی‌تر استناداری، اختصاص بودجه بیشتر، برگزاری دوره‌های آموزشی مرتبط با وظایف دهیار، تفویض اختیارات لازم از سوی دستگاه‌ها به فرمانداری و بخش‌داری‌ها و فرهنگ‌سازی برای مشارکت مردم می‌تواند تا حدود زیادی از میان ضعف‌های موجود بکاهد. سرخیلی و همکاران (۱۳۹۶) نتیجه گرفته‌اند که عواملی نظیر زمینه کالبدی و محدودیت‌ها و گرایش‌های طبیعی توسعه شهری، بستر اجتماعی و اقتصادی شهر، نواقص ضوابط و مقررات ساخت‌وساز و سیستم مدیریت شهری ناکارآمد را می‌توان از مهم‌ترین علل بروز تخلفات ساختمانی در کلان‌شهر تهران برشمرد. مشیری (۱۳۸۹) در دریافت که نارسایی‌ها و مشکلات موجود موجب عدم کارایی نظام ساخت‌وساز شهری در کشور شده است. به نظر می‌رسد تغییر و بازنگری در قوانین و مقررات امور شهرسازی و معماری، بهره‌گیری از نظام بیمه کیفیت ساختمان، حفظ حقوق همسایگی و شهروندی و تطبیق نظام ساخت‌وساز با معیارهای قابل‌دسترسی با توجه به نیازهای منطقه‌ای در نظام شهرسازی کنونی ضرورت دارد.

ژانگ^۱ و همکاران (۲۰۲۲) معتقدند که اولاً، بر اساس مدل جداسازی، نوع تفکیک بین مساحت زمین‌های ساختمانی روستایی و تعداد ساکنان دائمی روستایی در مقیاس ملی به‌شدت منفی بود. ثانیاً، بر اساس مدل درجه هماهنگی، نوع

1 - Zhang

هماهنگی بین مناطق ساخت‌وساز روستایی و جمعیت ساکن روستایی ناهماهنگ بود. در مقیاس استانی، سیستم هماهنگی شامل یک شهر و یک منطقه (پکن و منطقه خودمختار تبت) و هماهنگی اساسی دو شهر (تیانجین و شانگهای) بود. ژائو و لی^۱ (۲۰۲۰) معتقدند که سامانه ارزیابی عملکرد اکولوژیکی ساخت‌وسازهای زیبای روستایی در ابتدا با ۲ شاخص درجه یک، ۱۱ شاخص درجه دو و ۲۹ شاخص درجه سه به‌منظور بهبود فضای اکولوژیکی روستایی، ارتقای تمدن اکولوژیکی روستایی، توسعه کیفیت ساخت‌وساز ساخته شد. زندگی روستاییان و ترویج احیای روستا قابل‌دستیابی خواهد بود. هلیپاپ^۲ (۲۰۱۹) معتقد است با وجود جمعیت کم و جدایی جغرافیایی روستاها از مناطق کلان‌شهری، دولت‌های محلی روستایی برای ارائه خدمات و پرداختن به مشکلات جامعه به همان شیوه هم‌تایان شهری بزرگ‌تر خود تلاش می‌کنند.

آداگب و آریمان^۳ (۲۰۰۰) کنترل نامناسب و ناکافی ساخت‌وساز و نبود سیاست‌های مناسب اصلاحات زمین شهری موجب عدم پاسخگویی به نیازهای مردمی و تشدید مسائل و مشکلات در رابطه با ساخت‌وسازهای غیرقانونی شده است. عدم هماهنگی سازمان‌های دخیل در تهیه و اجرای مقررات توسعه شهری و نیز مشکلات دیگر سازمانی از جمله کمبود نیروهای آموزش‌دیده و دستمزد پایین از عوامل تشکیلات اجرایی مؤثر بر تخلفات ساختمانی در شهر ایبادان در نیجریه تشخیص داده شده است. زگاراک^۴ (۱۹۹۹) دریافت که در بلگراد ساخت‌وساز غیرقانونی نتیجه تصمیمات سیاسی برای مسکن جمعی در شهرها و شهرک‌ها، ناکارایی اداره شهر، نقض سیاست مالی و حمایت مسکن شخصی و غفلت از بازسازی و نوسازی موجودی مسکن خصوصی و تعویق تخریب ساختمان‌های غیرمجاز در مراحل اولیه ساخت است که البته از وظایف مدیریت شهری است. فیو^۵ و همکاران (۲۰۰۴) دریافتند که تغییر نیازهای اجتماعی و اقتصادی شهروندان، به وجود آمدن گروه جدیدی با نیازهای متفاوت و خاص (از طریق مهاجرت و نسل جدید) و پاسخگو نبودن ضوابط شهری و طرح‌های توسعه ساخت‌وسازها، نیازها و خواسته‌های این گروه، سیاست‌های نامتعادل اصلاحات زمین شهری، نامناسب بودن شرایط تأمین مسکن و حل نشدن بحران مسکن، توسعه نامتعادل شهر و توزیع ناعادلانه ثروت در اثر کمبود نظارت‌ها از علل پدید آمدن تخلفات ساختمانی و احداث ساختمان‌های غیرقانونی تعریف می‌کنند.

بررسی مطالعات صورت گرفته در مورد موضوع مورد تحقیق مشخص می‌کند که در نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی صورت نگرفته و عمدتاً مطالعات در مورد مدیریت روستایی در برنامه‌ریزی کالبدی می‌باشد و بیشتر به عملکرد دهیاری‌ها و شهرداری‌ها در بحث مدیریت روستا و شهر در زمینه توسعه برنامه‌های کالبدی پرداخته شده است. بنابراین، پژوهش حاضر به لحاظ موضوع شناسی جدید است. در این پژوهش به بررسی و شناسایی عوامل مؤثر در نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی در روستاهای دارای دهیاری با درجه ۵ و ۶ در شهرستان تویسرکان پرداخته شده است، بنابراین، پژوهش حاضر به لحاظ مورد مطالعه نیز دارای نوآوری است.

۳- روش، تکنیک‌ها و قلمرو

تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از لحاظ روش توصیفی - تحلیلی است. روش تحقیق در پژوهش حاضر بر اساس جمع‌آوری داده‌های پیمایشی با استفاده از توزیع پرسشنامه و مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی آن‌ها و در نهایت نتیجه‌گیری

1 - Zhao & Li

2 - Helpap

3 - Adeagb & Ariman

4 - Zegarac

5 - Few

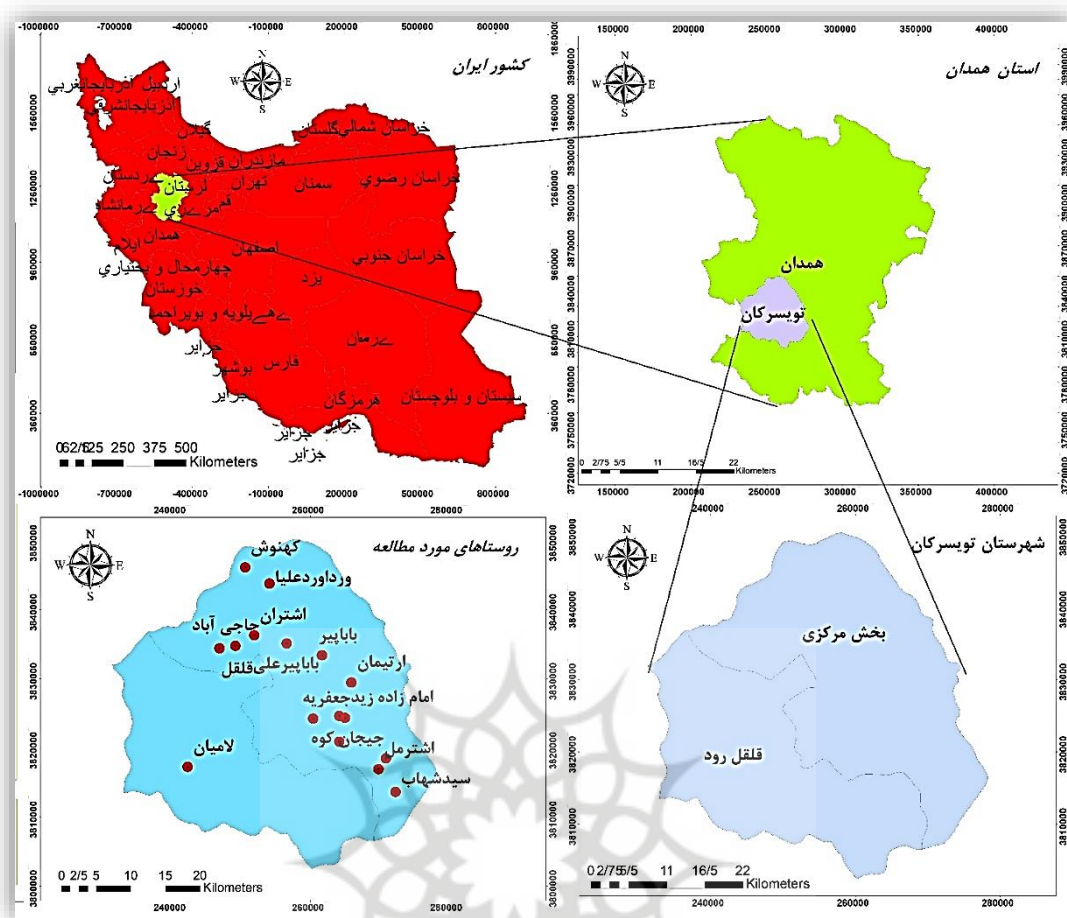
است. برای محاسبه تعداد جامعه آماری در روش‌های خبره‌محور، فرمول یا رابطه دقیقی وجود ندارد. در این نوع روش‌ها دانش و تخصص خبرگان بر کمیت آن‌ها ارجحیت دارد، جامعه آماری خبرگان متشکل از مدیران روستایی (دهیاران)، اعضای شورای اسلامی روستا، کارشناسان حوزه عمرانی در بخش‌داری‌ها و فرمانداری شهرستان تویسرکان و متخصصین حوزه روستایی بوده است. بنابراین برای رسیدن به هدف پژوهش حاضر با استفاده از رویکرد آینده‌پژوهی، ابتدا با استفاده از روش دلفی از کارشناسان و صاحب‌نظران حوزه روستایی کشور خواسته شد تا عوامل تأثیرگذار بر نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی را معرفی نمایند و در مراحل مختلف رفت‌وبرگشت، عوامل ۱۳ گانه ارائه در جدول ۱ نهایی گردید و برای ارزیابی در چارچوب ماتریس اثرات متقاطع (Micmac) پرسشنامه‌ای تهیه و در اختیار کارشناسان محدوده مورد مطالعه قرار داده شد و از پاسخگویان خواسته شد تا متغیرها را بر مبنای میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن‌ها (مستقیم و غیرمستقیم) با اعدادی در طیف ۰ تا ۳ که در آن عدد صفر به منزله بدون تأثیر، عدد یک به معنای تأثیر ضعیف، عدد دو به منزله تأثیر متوسط، عدد سه به معنی تأثیر زیاد و p به معنای اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم به صورت بالقوه می‌باشند، بسنجند. سپس با تشکیل ماتریس اثرات متقاطع، امتیازدهی به شاخص‌ها بر حسب میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن‌ها انجام شد. با محاسبه میزان ضریب پرشدگی داده‌ها، صحت ابزار گردآوری داده‌ها سنجیده شده و با توجه به ماتریس به دست آمده متغیرهای کلیدی پژوهش شناسایی شدند.

جدول ۱: عوامل تأثیرگذار بر نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی

(۱) رعایت حرایم محیطی در احداث بنا (راه، رود و مسیل، عرصه‌های طبیعی و آلاینده‌ها)
(۲) رعایت اصول ایمنی در احداث بنا
(۳) فرآیند صدور مجوز (چالش‌های صدور پروانه، مهندس ناظر و غیره)
(۴) توجه به بازده انرژی و زیرساخت‌ها (رعایت ضوابط لوله‌کشی گاز و آب و سیستم برق‌رسانی)
(۵) توجه به تخصص و معماری بنا (مصالح ساختمانی استاندارد، انطباق جزئیات اجرایی با نقشه معماری، استفاده از نیروی انسانی بومی و متخصص)
(۶) رعایت حقوق عمومی در احداث بنا (حجم و ارتفاع ساختمان، پیش‌آمدگی‌های، وسایل متناسب حفاظتی، کاهش تراکم ساختمانی در معابر کم)
(۷) ضوابط زیست‌محیطی (کاربری زمین، فضای سبز، ساختمان سبز)
(۸) علائم و هشدارهای ایمنی (ایمن‌سازی بنا)
(۹) توجه به مسئولیت اجتماعی (توجه مالکان، ایجاد حس مسئولیت‌پذیری روستاییان)
(۱۰) رعایت ارزش‌های فرهنگی (نما و ساخت بنا بر پایه باورها و سنت‌های روستایی)
(۱۱) توجه به استانداردهای مسکن (پارکینگ، استفاده از تجهیزات مدرن، ایجاد نشاط و سرزندگی، تراکم ساختمان)
(۱۲) رعایت اصول بهداشتی (دفع زباله، دفع فاضلاب)
(۱۳) مکان‌یابی مناسب کاربری‌ها (نگهداری دام، نهاده‌های دامی، محصولات کشاورزی و غیره)

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

شهرستان تویسرکان یکی از شهرستان‌های جنوبی استان همدان است. این شهرستان به دلیل کوهستانی بودن و مرتفع بودن دارای آب‌وهوای معتدل کوهستانی است. شهرستان تویسرکان از ۳ شهر تویسرکان، سرکان و فرسفج و ۲ بخش مرکزی و قلقل رود و ۷ دهستان حیقوق نبی، خرم رود، سید شهاب، کرزان رود (بخش مرکزی)، قلقل رود، کمال رود، میان‌رود (بخش قلقل رود) و ۱۱۶ روستا تشکیل شده است. جمعیت شهرستان بر اساس آمار سرشماری سال ۱۳۹۵، ۱۰۵۷۳۸ نفر در دو بخش مرکزی و قلقلرود است. تعداد کل روستاهای شهرستان تویسرکان ۱۰۸ روستا با جمعیت ۴۵/۴۵ هزار نفر و ۴۳/۲ درصد از جمعیت شهرستان را تشکیل می‌دهد. روستاهای هدف در تحقیق حاضر با درجه‌بندی ۵ و ۶ تعداد ۱۶ روستا، که از این تعداد ۱۵ روستا درجه ۵ و ۱ روستا درجه ۶ است که با جمعیتی بالغ بر ۱۹۵۹۸ نفر در قالب ۶۵۸۰ خانوار ۴۳/۱ درصد جمعیت روستایی شهرستان را شامل می‌گردد.

شکل ۱: موقعیت منطقه مورد مطالعه

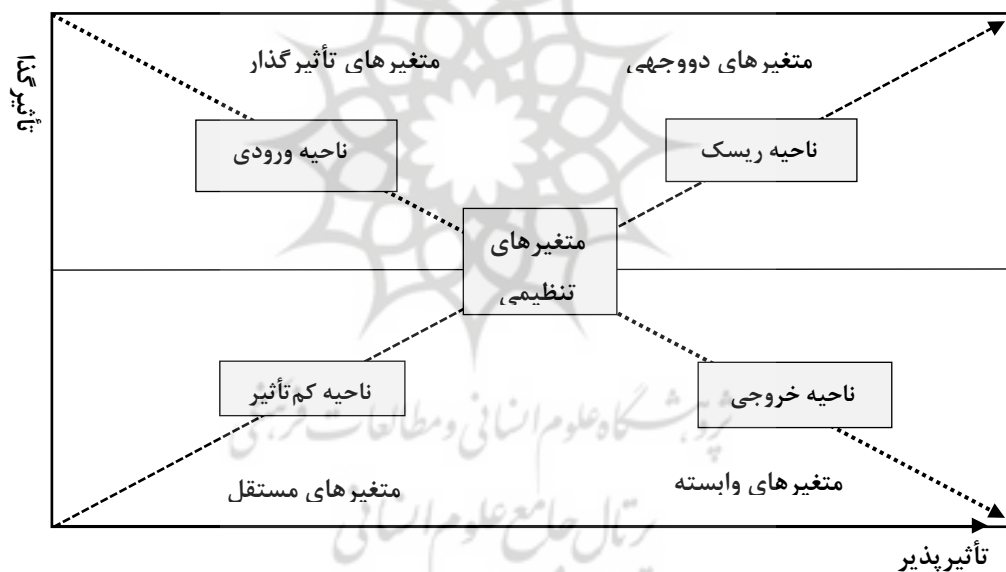
۴- یافته‌ها و تحلیل داده

همان‌طور که در جدول ۲ قابل‌ملاحظه است، ابعاد ماتریس اقتصاد خلاق روستایی ۱۳*۱۳ تنظیم شده است. درجه پیرشدگی ۹۲.۳ درصد است که نشان می‌دهد عوامل انتخاب‌شده تأثیر زیادی بر روی هم گذاشته‌اند. از مجموع ۱۵۶ رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، ۱۳ رابطه عددشان صفر بوده است که به این معنی است که عوامل بر همدیگر تأثیر نگذاشته یا از همدیگر تأثیر نپذیرفته‌اند. ۶۰ رابطه، عددشان یک بوده است به این معنی که تأثیر کمی نسبت به هم داشته‌اند، ۷۸ رابطه، عددشان دو بوده است به این معنی که رابطه تأثیرگذار نسبتاً قوی داشته‌اند، ۱۸ رابطه، عددشان سه بوده است بدین معنی که روابط عامل‌های کلیدی بسیار زیاد بوده است و از تأثیرگذاری و تأثیرپذیری زیادی برخوردار بوده‌اند. در نهایت هیچ رابطه‌ای با مقدار P وجود نداشته است که نشان‌دهنده روابط پتانسیلی و غیرمستقیم عامل‌ها بوده است.

جدول ۲: دسته‌بندی متغیرها

اطلاعات ماتریس	پیشران‌های کلیدی نظارت بر ساخت‌وسازها
ابعاد ماتریس	۱۳
تعداد تکرار	۲
تعداد صفر	۱۳
تعداد یک	۶۰
تعداد دو	۷۸
تعداد سه	۱۸
تعداد P	۰
جمع	۱۵۶
درجه پرشدگی	۹۳/۲

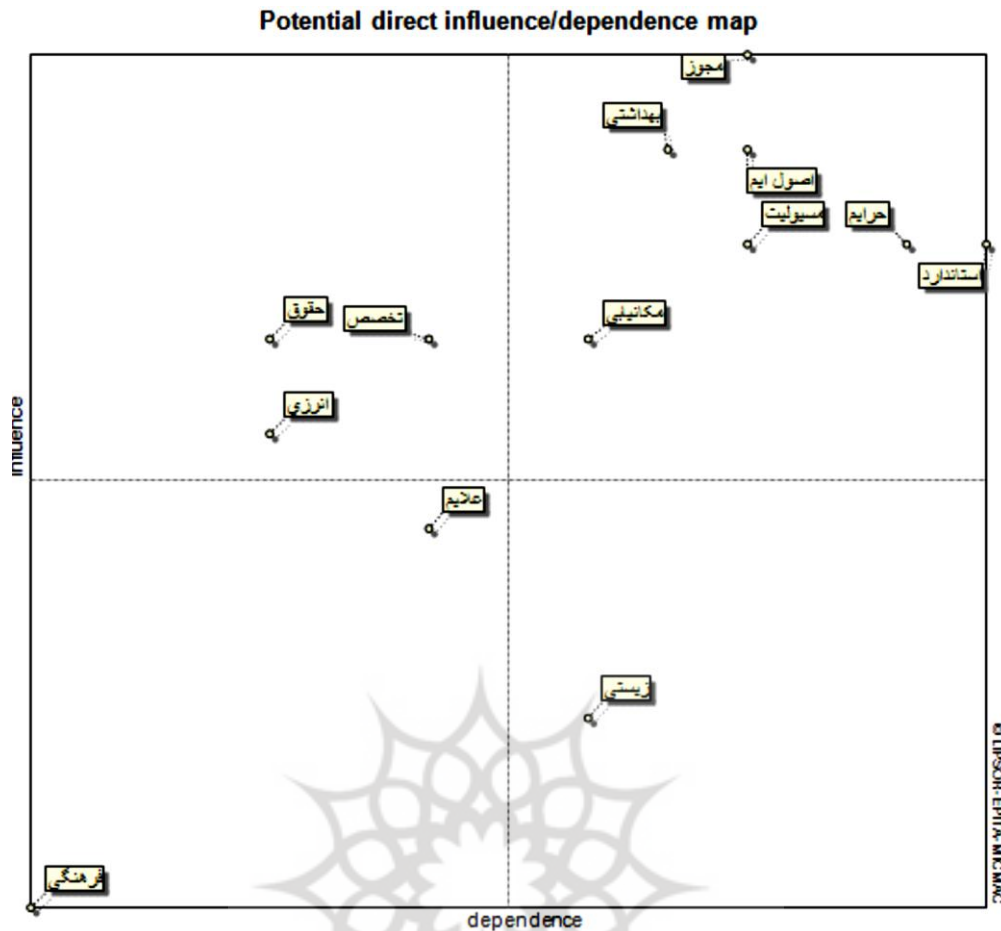
در ماتریس متقاطع جمع اعداد سطرهای هر متغیر، میزان تأثیرگذاری و جمع ستونی هر متغیر نیز میزان تأثیرپذیری آن متغیر را از متغیرهای دیگر نشان می‌دهد. نحوه توزیع و پراکنش متغیرها در صفحه پراکنده‌گی، از پایداری یا ناپایداری سیستم حکایت می‌کند.

شکل ۲: تحلیل تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متغیرها

مآخذ: عنابستانی و حسینی، ۱۳۹۷

با توجه به شکل ۲، در سیستم جایگاه هر یک از عوامل و نقش آن کاملاً روشن شده است. اما در سیستم‌های ناپایدار وضعیت پیچیده‌تر از سیستم‌های پایدار است. در این سیستم، متغیرها حول محور قطبی صفحه پراکنده هستند و متغیرها در بیشتر مواقع حالت بینابینی از تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را نشان می‌دهند که این امر ارزیابی و شناسایی عوامل کلیدی را بسیار مشکل می‌کند. با وجود این، در این سیستم نیز راه‌هایی ترسیم شده است که می‌تواند راهنمای گزینش و شناسایی عوامل کلیدی باشد. در مجموع متغیرها دارای دو نوع تأثیر هستند: تأثیر مستقیم و تأثیر غیرمستقیم که به ترتیب بررسی خواهند شد.

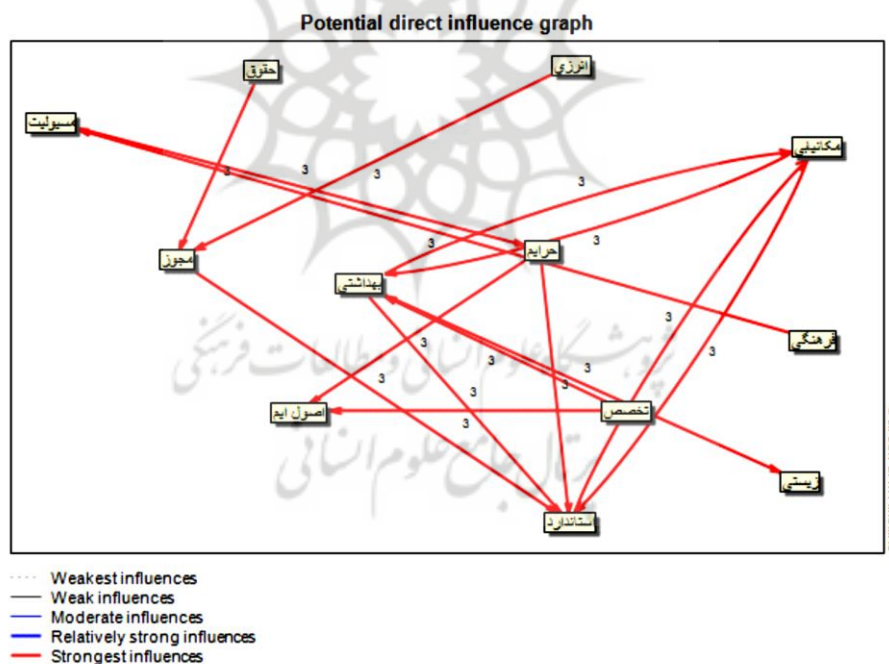
شکل ۳: وضعیت اثرگذاری مستقیم عوامل تأثیرگذار بر نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی در افق ۱۴۱۰
 مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

همان‌طور که در نقشه پراکنندگی خروجی تأثیرات مستقیم شکل ۳ مشاهده می‌شود، ۱۳ عامل کلیدی شاخص نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی در روستاهای مورد مطالعه شهرستان تویسرکان دیده می‌شود. متغیرهای تأثیرگذار: این متغیرها مهم‌ترین بازیگران تأثیرگذار بر نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی هستند. این متغیرها دارای تأثیرگذاری بالا و تأثیرپذیری پایین می‌باشند و در قسمت شمال غربی نقشه به چشم می‌خورند. این متغیرها عبارت‌اند از: تخصص و معماری بنا، رعایت حقوق عمومی، رعایت بازده انرژی و زیرساخت‌ها. متغیرهای تأثیرپذیر: این متغیرها دارای تأثیرپذیری بالا و تأثیرگذاری پایین می‌باشند و در قسمت جنوب شرقی نقشه قرار دارند. این متغیر شامل ضوابط زیست‌محیطی می‌باشد. متغیرهای مستقل: این متغیرها دارای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری پایینی هستند و در قسمت جنوب غربی نقشه قرار دارند. متغیرهای این دسته عبارت‌اند از: علائم و هشدارهای ایمنی، رعایت ارزش‌های فرهنگی. متغیرهای دوجبهه: این متغیرها دارای دو ویژگی مشترک تأثیرگذاری بالا و تأثیرپذیری بالا هستند و هر عملی روی آن‌ها در متغیرهای دیگر نیز تغییر خواهد کرد. این متغیرها را می‌توان به دو دسته متغیرهای ریسک و هدف تقسیم کرد.

متغیرهای ریسک: این متغیرها در بالای خط قطری و در ناحیه شمال شرقی نقشه قرار گرفته‌اند و ظرفیت بسیار بالایی برای تبدیل شدن به بازیگران کلیدی سیستم دارند. این متغیرها عبارت‌اند از: مسئولیت اجتماعی در احداث بنا، اصول ایمنی، فرآیند صدور مجوز، اصول بهداشتی، مکان‌یابی مناسب کاربری‌ها.

متغیرهای هدف: این متغیرها زیر خط قطری و در ناحیه جنوب شرقی نقشه قرار می‌گیرند. این متغیرها در واقع نتایج تکاملی سیستم و نمایانگر اهداف ممکن در یک سیستم هستند. با دست‌کاری و ایجاد تغییرات در این متغیرها به تکامل سیستم برنامه و هدف خود دست‌یافت.

همان‌طور که در مباحث پیشین بیان شد، تأثیر مستقیم متغیرها نسبت به یکدیگر از صفر تا چهار و بر اساس نظر متخصصان است. آن مقدار تأثیری که یک عامل از عوامل دیگر می‌پذیرد به‌عنوان تأثیرپذیری و آن مقدار تأثیری که یک عامل بر عوامل دیگر می‌گذارد به‌عنوان تأثیرگذاری ثبت شده است. مقدار تأثیری که تک‌تک عوامل بر یکدیگر می‌گذارند توسط نرم‌افزار میک مک به توان‌های مختلف رسیده است که مجموع آن‌ها مقدار کمی تأثیرپذیری یا تأثیرگذاری را تشکیل می‌دهد. بر اساس نتایج شکل ۴ و جدول ۳، نیروهای پیشران‌های کلیدی به لحاظ تأثیرگذاری به‌صورت زیر قابل‌ارائه خواهد بود. در این راستا، با توجه به ۱۳ متغیر بررسی‌شده برای شاخص نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی، رعایت استانداردهای مسکن (۲۶)، رعایت حرایم محیطی (۲۵)، فرآیند صدور مجوز (۲۴)، رعایت اصول ایمنی (۲۱)، مسئولیت اجتماعی (۲۱) به ترتیب بالاترین ارزش ستونی محاسبه‌شده و دارای بیشترین میزان تأثیرگذاری از دیگر متغیرها بوده‌اند. به عبارتی، مهم‌ترین ویژگی این متغیرها، تأثیرپذیری پایین و تأثیرگذاری بالاست.

شکل ۴: تحلیل روابط مستقیم بین متغیرها (تأثیرات بسیار ضعیف تا بسیار قوی)

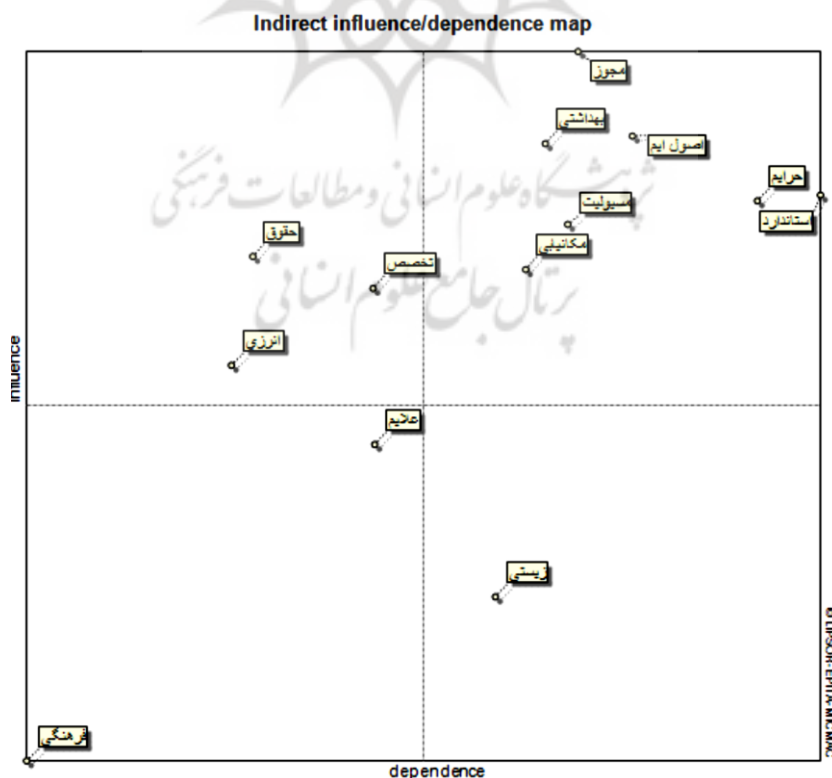
مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

جدول ۳: تحلیل اثرگذاری مستقیم عوامل کلیدی نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی در افق ۱۴۱۰

متغیر	میزان تاثیرگذاری	میزان تأثیرپذیری	اثرگذاری خالص	نوع متغیر
حرایم	۲۲	۲۵	-۳	دووجهی (هدف)
اصول ایمنی	۲۳	۲۳	۰	دووجهی (ریسک)
مجوز	۲۴	۲۳	+۱	دووجهی (ریسک)
انرژی	۲۰	۱۷	+۳	تأثیرگذار
تخصص	۲۱	۱۹	+۲	تأثیرگذار
حقوق	۲۱	۱۷	+۴	تأثیرگذار
زیستی	۱۷	۲۱	-۴	تأثیرپذیر (وابسته)
علائم	۱۹	۱۹	۰	تنظیمی
مسئولیت	۲۲	۲۳	-۱	دووجهی (ریسک)
فرهنگی	۱۵	۱۴	+۱	مستقل (گسسته)
استاندارد	۲۲	۲۶	-۴	دووجهی (هدف)
بهداشتی	۲۳	۲۲	+۱	دووجهی (ریسک)
مکان‌یابی	۲۱	۲۱	۰	دووجهی (ریسک)
جمع	۲۷۰	۲۷۰		

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

در بررسی اثرات پتانسیل غیرمستقیم و مطابق شکل ۵ مشاهده می‌شود که بیشترین توزیع و پراکندگی شاخص‌ها را متغیرهای دووجهی تشکیل می‌دهند.

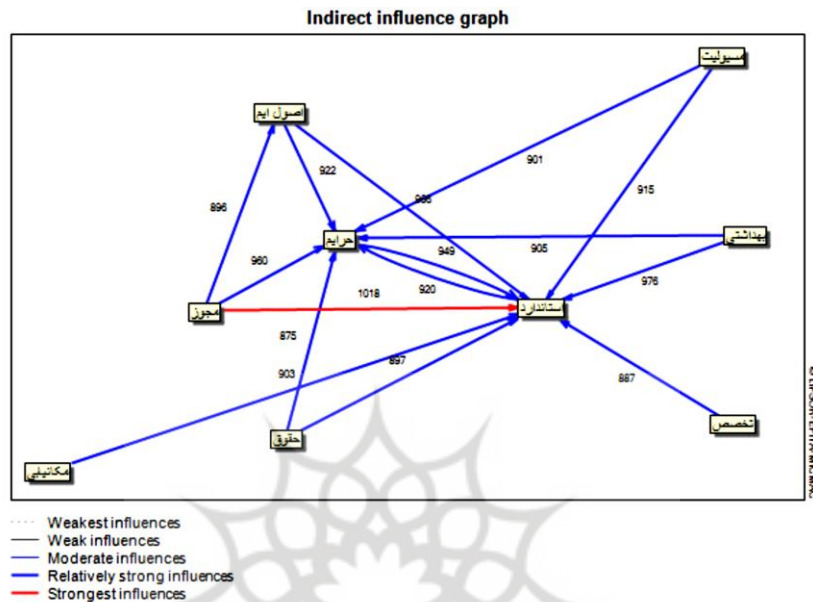

شکل ۵: وضعیت اثرگذاری غیرمستقیم عوامل کلیدی نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی در افق ۱۴۱۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

در تأثیر غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر، نرم‌افزار این متغیرها را به توان‌های ۲، ۳، ۴، ۵ و... رسانده و بر این اساس، اثرات مربوطه سنجیده می‌شود. در این میان متغیرهای رعایت استانداردهای مسکن (۱۱۴۳۲)، رعایت حرایم محیطی (۱۱۰۲۰)، رعایت اصول ایمنی (۱۰۲۰۵)، فرایند صدور مجوز (۹۸۵۱)، مسئولیت اجتماعی (۹۷۸۳) به ترتیب دارای بیشترین ارزش ستونی محاسبه شده و دارای بیشترین میزان تأثیرپذیری از دیگر متغیرها بوده‌اند شکل ۶ و جدول ۳.

شکل ۶: تحلیل روابط غیرمستقیم بین متغیرها (تأثیرات بسیار ضعیف تا بسیار قوی)

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

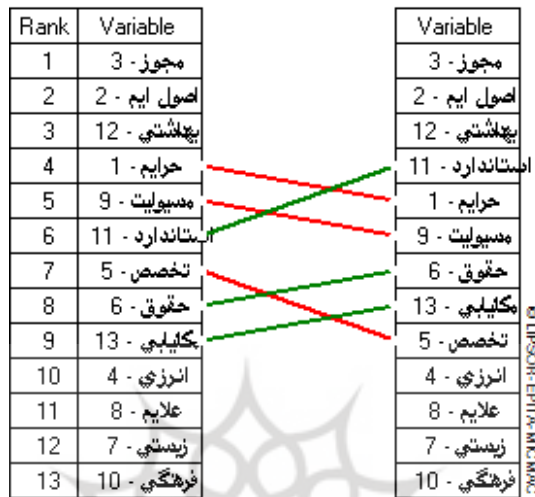
جدول ۴: تحلیل اثرگذاری غیرمستقیم عوامل کلیدی نظارت دهیاران بر ساخت و سازهای روستایی در افق ۱۴۱۰

نوع متغیر	اثرگذاری خالص	میزان تأثیرپذیری	میزان تأثیرگذاری	متغیر
دووجهی (هدف)	-۱۳۰۳	۱۱۰۲۰	۹۷۱۷	رعایت حرایم محیطی
دووجهی (ریسک)	-۱۴۷	۱۰۲۰۵	۱۰۰۵۸	رعایت اصول ایمنی
دووجهی (ریسک)	+۶۵۲	۹۸۵۱	۱۰۵۰۳	فرایند صدور مجوز
تأثیرگذار	+۱۲۶۲	۷۵۸۹	۸۸۵۱	رعایت بازده انرژی و زیرساخت‌ها
تأثیرگذار	+۷۴۳	۸۵۱۳	۹۲۵۶	تخصص و معماری
تأثیرگذار	+۱۶۹۵	۷۷۲۹	۹۴۲۴	رعایت حقوق عمومی
تأثیرپذیر (وابسته)	-۱۶۷۹	۹۳۱۱	۷۶۳۲	ضوابط زیست محیطی
تنظیمی	-۹۰	۸۵۲۴	۸۴۳۴	علائم و هشدارهای ایمنی
دووجهی (ریسک)	-۱۹۰	۹۷۸۳	۹۵۹۳	مسئولیت اجتماعی
مستقل (گسسته)	+۵۱۵	۶۲۵۳	۶۷۶۸	رعایت ارزش‌های فرهنگی
دووجهی (هدف)	-۱۶۸۵	۱۱۴۳۲	۹۷۴۷	رعایت استانداردهای مسکن
دووجهی (ریسک)	+۳۸۱	۹۶۳۷	۱۰۰۱۸	رعایت اصول بهداشتی
دووجهی (ریسک)	-۱۵۴	۹۵۰۹	۹۳۵۵	مکان‌یابی مناسب کاربری‌ها
		۲۷۰	۲۷۰	جمع

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

بر حسب ماتریس تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم در شکل ۷، می‌توان گفت که شاخص‌های فرآیند صدور مجوز، رعایت اصول ایمنی، رعایت اصول بهداشتی به ترتیب در رتبه اول تا سوم تأثیرگذاری مستقیم (سمت چپ شکل ۷) و تأثیرگذاری غیرمستقیم (سمت راست شکل ۷) قرار گرفته‌اند و بیشترین سهم را در ارتباط با مسئله نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی داشته‌اند.

Sort by influences

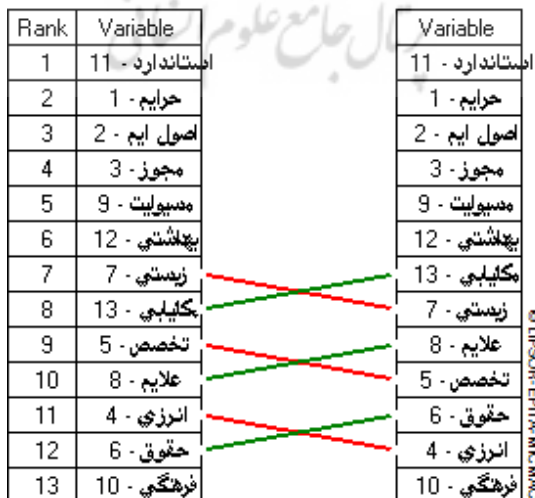

شکل ۷: رتبه‌بندی متغیرها بر اساس میزان تأثیر مستقیم (سمت چپ) و غیرمستقیم (سمت راست)

مآخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

بر حسب ماتریس وابستگی مستقیم و غیرمستقیم در شکل ۸، می‌توان گفت که شاخص‌های رعایت استانداردهای مسکن، رعایت حرایم محیطی، رعایت اصول ایمنی به ترتیب در رتبه اول تا سوم وابستگی مستقیم (سمت چپ شکل ۸) و وابستگی غیرمستقیم (سمت راست شکل ۸) قرار گرفته‌اند و بیشترین سهم را در ارتباط با مسئله نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی داشته‌اند.

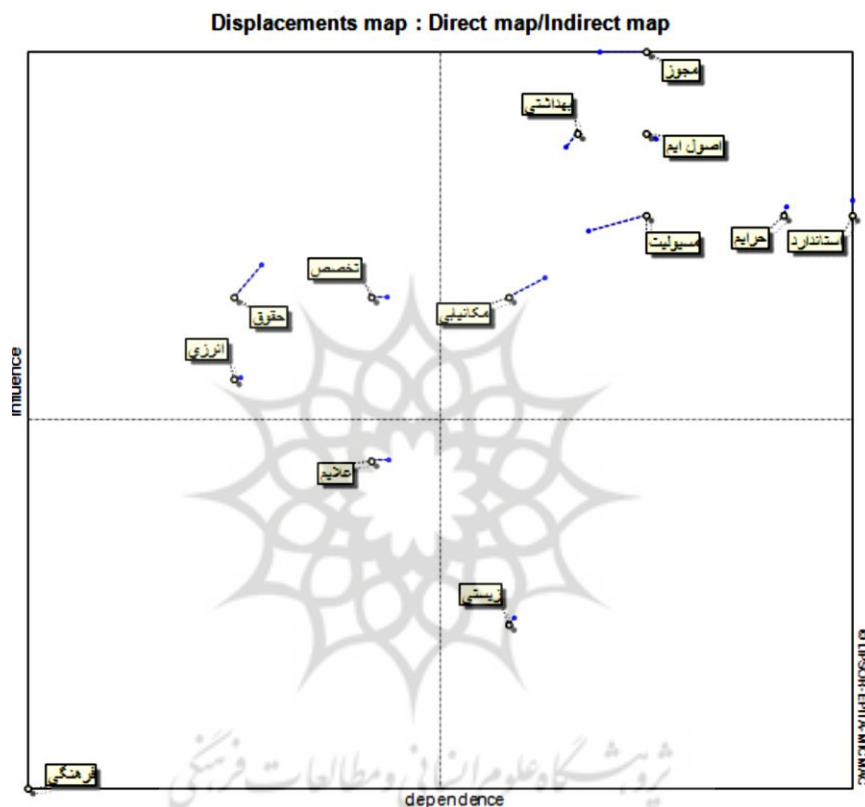
Sort by dependence

شکل ۸: رتبه‌بندی متغیرها بر اساس میزان وابستگی مستقیم (سمت چپ) و غیرمستقیم (سمت راست)

مآخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

تأثیر هر متغیر بر متغیر دیگر از دو طریق اعمال می‌شود؛ اول، از طریق اثرگذاری مستقیم بر متغیر دیگر و دوم، از طریق متغیر سوم و یا اثرگذاری غیرمستقیم. بر اساس میزان اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم و غیرمستقیم، پراکنش متغیرها در صفحه تاثیرگذاری و تأثیرپذیری تغییر کرده و احتمال جابجایی متغیرها وجود دارد. خروجی مدل برای جابجایی متغیرها نشان‌دهنده آن است که بر اساس روابط غیرمستقیم بین متغیرها، قدرت تاثیرگذاری متغیرهای تأثیرگذار بیشتر شده و از طرف دیگر تأثیرپذیری متغیرهای ناحیه چهار شبکه مختصات افزایش یافته است. جابجایی متغیرهای تأثیرگذار به سمت بالای شبکه مختصات و جابجایی غالب متغیرهای تأثیرپذیر به سمت پائین و سمت راست، در پلان تاثیرگذاری-تأثیرپذیری، این مهم را به خوبی نشان می‌دهد.

شکل ۹: تحلیل جابجایی عوامل کلیدی نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی بر اساس اثرات مستقیم و غیرمستقیم

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

۵- بحث و فرجام

در ایران به منظور اداره امور روستاها، به وزارت کشور اجازه داده می‌شود سازمانی به نام دهیاری را با شخصیت حقوقی مستقل در روستاها تأسیس نماید. نقش دهیاران به عنوان مدیران روستا در چگونگی ساخت‌وسازهای روستایی و توسعه کالبدی، از مهم‌ترین مسائلی است که نادیده گرفتن آن، می‌تواند آسیب‌های جبران‌ناپذیری به برنامه‌های روستایی وارد کند. در این میان توجه به دهیاری‌ها در محیط روستایی و نقش آن‌ها در تحقق اهداف کالبدی روستایی اهمیت فراوانی می‌یابد. در این تحقیق ما به شناسایی عوامل کلیدی مؤثر بر نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی با استفاده از نظرات کارشناسان و متخصصین روستایی در شهرستان تویسرکان پرداختیم که نتایج آن در ادامه آورده شده است. پس از بررسی شاخص‌ها و استخراج عوامل کلیدی تأثیرگذار (مستقیم و غیرمستقیم) هر یک از آن‌ها، در جدول ۴ تمامی

عوامل کلیدی تأثیرگذار (مستقیم و غیرمستقیم) بر نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی ارائه شده است. عوامل فرآیند صدور مجوز، رعایت اصول بهداشتی، رعایت اصول ایمنی، رعایت حرایم محیطی به‌عنوان پیشران‌های کلیدی در وضعیت اثرگذاری مستقیم و عوامل فرآیند صدور مجوز، رعایت اصول بهداشتی، رعایت اصول ایمنی، رعایت استانداردهای مسکن به‌عنوان پیشران‌های کلیدی در وضعیت تأثیرگذاری غیرمستقیم می‌باشند.

در نهایت پیشران‌های کلیدی تأثیرگذار بر نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی استخراج و در جدول ۵ ارائه می‌شود. پیشران رعایت حقوق عمومی با مقدار اثرگذاری خالص (+۴)، رعایت بازده انرژی و زیرساخت‌ها با مقدار اثرگذاری خالص (+۳)، تخصص و معماری با مقدار اثرگذاری خالص (+۲)، فرآیند صدور مجوز با مقدار اثرگذاری خالص (+۱)، رعایت ارزش‌های فرهنگی با مقدار اثرگذاری خالص (+۱)، رعایت اصول بهداشتی با مقدار اثرگذاری خالص (+۱) می‌باشد. بنابراین، توجه خاص به ۶ پیشران کلیدی یادشده در منطقه مورد مطالعه توسط دهیاران روستاها می‌تواند بستری مناسب برای دستیابی به محیطی امن، پایدار و توأم با آرامش برای ساکنان روستایی در پیامد ساخت‌وسازهای مناسب تحت نظارت آنان فراهم آورد.

با توجه به اهمیت ویژه دسترسی‌پذیری در حوزه نفوذ گردشگری شهر مشهد و با توجه به اینکه بخش شمالی حوزه نفوذ که مسیر کلات می‌باشد، از وضعیت نامناسبی برخوردار است نیاز است به این بخش توسط مسئولان توجه ویژه شود.

جدول ۵: پیشران‌های نهایی کلیدی مؤثر بر نظارت دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی

ردیف	پیشران	اثرگذاری مستقیم	اثرگذاری غیرمستقیم
۱	رعایت حقوق عمومی	+۴	+۱۶۹۵
۲	رعایت بازده انرژی و زیرساخت‌ها	+۳	+۱۲۶۲
۳	تخصص و معماری	+۲	+۷۴۳
۴	فرآیند صدور مجوز	+۱	+۶۵۲
۵	رعایت ارزش‌های فرهنگی	+۱	+۵۱۵
۶	رعایت اصول بهداشتی	+۱	+۳۸۱

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

ژائو و لی (۲۰۲۰) و صادقلو و همکاران (۱۳۹۸) نشان می‌دهد که صدور مجوز تغییر کاربری اراضی کشاورزی در تمام روستاها تحت نظارت سازمان‌های دولتی و کارشناسان صاحب‌نظر انجام گیرد تا از نفوذ رانت‌خواری زمین و اثرات مخرب آن جلوگیری گردد، بنابراین، نتایج تحقیق حاضر نیز مؤید این مطلب است که صدور مجوز ساخت‌وسازهای روستایی باید با هماهنگی سازمان‌های دولتی انجام گردد. ظاهری و همکاران (۱۳۹۹) به این نتیجه رسیدند که ارائه مهارت‌های آموزشی و ترویجی و مهارت‌افزایی روستاییان و تلاش برای بهبود وضعیت اقتصادی و معیشتی روستاییان از طریق فعال‌سازی ظرفیت‌های بومی و محلی هر روستا و توجه جدی به ابعاد محیطی اعم از بستر طبیعی و انسانی امکان‌پذیر است. در این تحقیق نیز به نقش روستاییان و ظرفیت‌های بومی و محلی در بهبود ساخت‌وساز پی برده شد و این مورد یکی از عوامل مهم در توسعه بخش ساخت‌وسازهای روستایی می‌باشد. عنابستانی و نظری (۱۴۰۱) و ریاحی و همکاران (۱۳۹۲) تأکید می‌کنند که از دیدگاه خانوارهای ساکن در روستا در بررسی عملکرد دهیاران، بهسازی و مقاوم‌سازی مساکن و خدمات عمومی روستا مثبت و مکان‌یابی خدمات و تأسیسات منفی بوده است و در تحقیق حاضر نیز این نتایج تأیید می‌شوند. روح‌اللهی (۱۳۹۱) در پژوهش خود به نقش مدیریت روستایی در ساختار فضایی - کالبدی روستاها و

تحقیق حاضر نیز نقش مثبت حضور دهیاران در ساخت‌وسازهای روستایی اشاره دارد. ژانگ و همکاران (۲۰۲۲) و اداگب و آریمان (۲۰۰۰) نیز بر کنترل نامناسب و ناکافی ساخت‌وساز و نبود سیاست‌های مناسب اصلاحات زمین شهری موجب عدم پاسخگویی به نیازهای مردمی و تشدید مسائل و مشکلات در رابطه با ساخت‌وسازهای غیرقانونی شده است. در پژوهش حاضر نیز بر نبود آموزش کافی و عدم هماهنگی لازم بین سازمان‌های دخیل در ساخت‌وسازهای روستایی باعث ایجاد مشکلاتی می‌شود. زگراک (۱۹۹۹) نیز در بلگراد ساخت‌وساز غیرقانونی نتیجه تصمیمات سیاسی برای مسکن جمعی در شهرها و شهرک‌ها و غیره می‌داند و در پژوهش حاضر ساخت‌وساز غیرمجاز حاصل عدم آگاهی لازم روستاییان از قوانین می‌باشد. تحقیق حاضر نیز تأیید کننده یافته‌های فیو و همکاران (۲۰۰۴) در زمینه نامناسب بودن شرایط تأمین مسکن، کمبود نظارت از عوامل ساخت‌وسازهای غیرمجاز است.

در نهایت پیشنهاداتی متناسب با حوزه تحقیق حاضر جهت نظارت موثرتر دهیاران بر ساخت‌وسازهای روستایی ارائه می‌شود، که عبارتند از:

- ❖ بسیاری از روستاییان از قوانین ساخت‌وساز در روستا بی اطلاع هستند بنابراین با تشکیل کلاس‌های آموزشی برای روستاییان می‌توان آنان را با قوانین و اثرات مثبت آن‌ها آشنا کرد.
- ❖ بسیاری از دهیاران در رشته‌هایی تحصیل کرده‌اند که ارتباطی با شغل آن‌ها ندارد، در نتیجه با وظایف دهیار و همچنین قوانین آشنایی ندارند و این باعث بروز مشکلاتی می‌شود. بنابراین، می‌توان با تشکیل کلاس‌های آموزشی به‌وسیله بخشداری‌ها و یا تهیه کاتالوگ‌های آموزشی و در اختیار دهیاران گذاشتن آن‌ها به رفع این مشکل کمک کرد.
- ❖ اکثر روستاییان دهیاران را به‌عنوان یک نهاد دولتی و اثرگذار قبول ندارند و به آن‌ها اهمیتی نمی‌دهند با دادن اختیارات بیشتر به دهیاران و در نتیجه احساس نیاز روستاییان به دهیار، جایگاه دهیار در بین روستاییان از اهمیت بیشتری برخوردار می‌شود.
- ❖ قوانین سخت گیرانه‌ای برای ساخت‌وسازهای غیر مجاز در روستاها وجود ندارد و این باعث ساخت‌وسازهای غیر مجاز در روستاها می‌شود که می‌توان با وضع قوانین مناسب و اجرای درست آن، ساخت‌وسازهای غیر مجاز روستایی را کاهش داد.
- ❖ اکثر روستاییان از بخشنامه‌ها و قوانین جدید با خبر نمی‌شوند و آگاهی لازم را ندارند، لذا شایسته است که دهیاران با اطلاع‌رسانی مناسب مردم روستا را در جریان اخبار جدید بگذارند.
- ❖ یکی از مشکلات عمده روستاها عدم هماهنگی برنامه‌های توسعه روستایی با روستاییان است که می‌توان با مشاوره گرفتن از افراد خبره و بومی در جهت هماهنگی برنامه‌های روستا با محل مورد نظر گام برداشت.

۶- منابع

- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، فیروزنیا، قدیر، و ضیا توانا، محمدحسین (۱۳۸۶). تبیین فرآیند تحول روستا با بهره‌گیری از نظریه چرخه حیات. *مدرس علوم انسانی (برنامه‌ریزی آمایش فضا)*، ۱۱(۵۰)، ۹۳-۱۱۹.
- <https://www.sid.ir/fa/Journal/ViewPaper.aspx?id=76278>
- افراخته، حسن (۱۳۸۸). *مدیریت روستایی با تأکید بر ایران*، تهران: انتشارات گنج.
- اکبریان رونیزی، سعیدرضا (۱۳۹۲). بررسی رابطه توسعه گردشگری و سرمایه اجتماعی در نواحی روستایی مطالعه موردی: دهستان سولقان (شهرستان تهران). *برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، ۲(۶)، ۷۵-۹۲.
- http://tourismpd.journals.umz.ac.ir/article_549.html
- اهری، زهرا، و امینی، شهلا (۱۳۷۵). *تجارب کشورهای مختلف در زمینه مسکن*، تهران: وزارت مسکن و شهرسازی.

- بای، مریم (۱۳۹۱). نقش مدیریت روستایی در توسعه با تأکید بر نقش دهیاری‌ها (نمونه موردی: بخش مرکزی شهرستان رامیان). (پایان نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی)، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران.
- بدری، سیدعلی (۱۳۹۰). چالش‌های مدیریت روستایی در ایران و ارائه سیاست‌های راهبردی. *رهنامه سیاستگذاری*، ۲(۳)، ۱۴۷-۱۸۰. <https://www.magiran.com/paper/1080375>
- پور محمدی، محمدرضا (۱۳۹۰). برنامه‌ریزی مسکن. تهران: انتشارات سمت.
- چوپچیان، شهلا، کلانتری، خلیل و فمی، حسین شعبانعلی (۱۳۸۶). عوامل مؤثر بر عملکرد دهیاری‌های استان گیلان. *روستا و توسعه*، ۱۰(۲)، ۸۷-۱۰۷. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=70758>
- چراغی، مهدی، ملک جعفریان، زهرا، عباسی، جواد، و بدری، سیدعلی (۱۳۹۴). ارزیابی اثربخشی اجرای طرح هادی روستایی در آفرینش سکونتگاه‌های روستایی سرزنده (مطالعه موردی: دهستان غنی بیگلر، شهرستان زنجان). *برنامه‌ریزی توسعه کالبدی*، ۲(۴)، ۵۰-۵۹. https://psp.journals.pnu.ac.ir/article_2412.html
- شکری، زینب، و خیرگو، منصور (۱۳۹۰). توسعه فرآیند سیاستگذاری با استفاده از راهبرد آینده نگاری. *مدیریت نظامی*، ۱۱(۴۲)، ۱۰۳-۱۲۶. https://jmm.iranjournals.ir/article_3482.html
- دربان آستانه، علیرضا (۱۳۸۴). جایگاه مدیریت روستایی در برنامه چهارم توسعه. *ماهنامه آموزشی ترویجی دهیاری‌ها*، ۳(۱۵)، ۲۴-۱۴.
- رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۳). *مقدمه‌ای بر برنامه ریزی توسعه روستایی در ایران*. تهران: نشر قومس.
- روح الهی، الناز (۱۳۹۱). نقش مدیریت روستایی در ساختار فضایی - کالبدی روستاها (مطالعه موردی دهستان لوندویل از شهرستان آستارا). پایان نامه کارشناسی ارشد - دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مرکزی تهران
- ریاحی، وحید، و کریمی نسب، صدیقه (۱۳۹۲). ارزیابی عملکرد دهیاری‌ها در توسعه کالبدی - فضایی سکونتگاه‌های روستایی. *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۳(۱۲)، ۶۱-۷۰. http://jzpm.miau.ac.ir/article_316.html
- اداره کل هواشناسی استان همدان (۱۳۹۸). *اطلاعات هواشناسی سالانه شهرستان تویسرکان*. همدان: اداره کل هواشناسی.
- سازمان برنامه و بودجه همدان (۱۳۹۸). *سالنامه آماری استان همدان (سرزمین و آب و هوا، جغرافیایی طبیعی شهرستان تویسرکان)*. همدان: سازمان برنامه و بودجه.
- سرخیلی، الناز، سالاری، محمد، و صفوی سهی، محمد (۱۳۹۶). تحلیلی بر نقش تخلفات ساختمانی در ناکامی طرح‌های توسعه شهری کلان‌شهر تهران. *باغ نظر*، ۱۴(۵۱)، ۲-۲۰. http://www.bagh-sj.com/article_49424.html
- سعیدی، عباس (۱۳۸۹). محیط، فضا و توسعه بحثی در ضرورت توسعه یکپارچه روستایی-شهری. *مسکن و محیط روستا*، ۲۹(۱۳۱)، ۱-۱۰. <http://jhre.ir/article-1-29-fa.html>
- صادقلو، طاهره، سجاسی قیداری، حمدالله، حسینی کهنوج، سیدرضا، و یزدانی مروی لنگری، خدیجه (۱۳۹۸). پیشران‌های کلیدی تغییر کاربری اراضی کشاورزی و اثرات آن بر نواحی روستایی (مورد مطالعه دهستان میانجام شهرستان تربت جام). *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۸(۲)، ۴۵-۷۲. <https://serd.khu.ac.ir/article-1-3317-fa.html>
- ظاهری، محمد، محنونی توتاخانه، علی، و خدایانه، کیومرث (۱۳۹۹). تدوین پیشران‌های محلی توسعه روستایی با استفاده از روش آینده‌پژوهی (مطالعه موردی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان بناب). *فصلنامه جغرافیا و توسعه*، ۱۸(۵۹)، ۴۱-۶۶. https://gdij.usb.ac.ir/article_5460.html?lang=fa
- عنابستانی، علی اکبر (۱۳۹۵). *برنامه‌ریزی مسکن روستایی در ایران*. تهران: انتشارات سیمای دانش.
- عنابستانی، علی اکبر و نظری، لیلیا (۱۴۰۱). تحلیل پیشران‌های کلیدی اثرگذاری عملکرد مدیریت روستایی بر تحولات کالبدی سکونتگاه‌های پیراشهری با رویکرد آینده‌پژوهی (مورد شهرستان علی آباد کتول). *توسعه فضاهای پیراشهری*، ۴(۱)، ۱-۲۴. http://www.jpud.ir/article_145971.html
- فرزین، بهلول (۱۳۹۴). مقایسه تبیینی عملکرد شهرداری و دهیاری در توسعه کالبدی روستاهای واقع در حریم شهرها. *دانشکده ادبیات و علوم انسانی*، پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد، گرایش جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرکزی تهران
- کلانتری، خلیل (۱۳۹۰). *جامعه‌شناسی روستایی*. تهران: دانشگاه پیام نور.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵). *نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن - شهرستان تویسرکان*. تهران: مرکز آمار ایران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰). *نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن - شهرستان تویسرکان*. تهران: مرکز آمار ایران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). *نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن - شهرستان تویسرکان*. تهران: مرکز آمار ایران.

- مشیری، شهریار (۱۳۸۹). کنترل و هدایت ساخت‌وساز شهری، طراحی نظام کارآمد. نشریه هویت شهر، ۴(۷)، ۲۳-۳۰.
https://hoviatshahr.srbiau.ac.ir/article_1132.html
- نیازخانی، معصومه (۱۳۷۳). ابعاد اجتماعی، روانی و فرهنگی مسکن در ایران. مجموعه مقالات اولین سمینار توسعه مسکن در ایران، جلد دوم، وزارت مسکن و شهرسازی. ص ۶۴۱
- Arimah, B. C. and Adeagbo, D. (2000). Compliance with urban development and planning regulations in Ibadan, Nigeria. *Habitat International*, 21(3), 279-294.
<https://www.researchgate.net/publication/222241379>
- Bell, W. (2003). *Foundations of Futures Studies I: History, Purposes, Knowledge*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Few, R., Gouveia, N., Mathee, A., Harpham, T., Cohn, A., Swart, A., and Coulson, N. (2004). Informal sub-division of residential and commercial buildings in Sao Paulo and Johannesburg: living conditions and policy implications. *Habitat International*, 28(3), 427-442.
<https://www.researchgate.net/publication/222427401>
- Helpap, D. J. (2019). Public management in rural local governments: An assessment of institutional differences and implications. *State and Local Government Review*, 51(1), 6-18.
- Morrison, J., Jennings, H., Akter, K., Kuddus, A., Mannell, J., Nahar, T.,... and Khan, A. A. Prof, T.P, (2004). *ICT And E-Governance for Rural Development Center for Electronic Governance, Indian Institute of Management*, Ahmedabad, p. 134. <https://www.researchgate.net/publication/241757398>
- Walker, A., Colquitt, G., Elliott, S., Emter, M., and Li, L. (2020). Using participatory action research to examine barriers and facilitators to physical activity among rural adolescents with cerebral palsy. *Disability and Rehabilitation*, 42(26), 3838-3849.
<https://www.researchgate.net/publication/333116935>
- Zegara, Z. (1999). Illegal construction in Belgrade and the prospects for urban development planning. *Cities*, 16(5), 365-370. <https://www.researchgate.net/publication/248502160>
- Zhang, X., Wang, J., Song, W., Wang, F., Gao, X., Liu, L., ... and Yang, D. (2022). Decoupling analysis between rural population change and rural construction land changes in China. *Land*, 11(2), 231.
<https://doi.org/10.3390/land11020231>
- Zhao, Y., and Li, B. (2020). Construction of Ecological Performance Evaluation Index for Rural Construction. *In E3S Web of Conferences*, 143, p. 01026. EDP Sciences.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

